

УДК 241.83 (477.83/.86) “1953/1980”

Ольга МАСЛІЙ

РАДЯНСЬКА РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЖІНОЧИХ ЧЕРНЕЧИХ СПІЛЬНОТ У ГАЛИЧИНІ (1953 р. – ПЕРША ПОЛОВИНА 1980-х рр.)

У статті досліджується нелегальна діяльність десяти жіночих чернечих спільнот Української греко-католицької церкви після їх ліквідації сталінським тоталітарним режимом на території західних областей Української РСР з 1953 р. до першої половини 1980-х рр. Основну увагу приділено аналізу форм і методів політики радянської влади щодо жіночих монарших спільнот з метою їхньої остаточної ліквідації, розкрито способи тиску владних структур на діяльність монашества.

Ключові слова: нелегальна діяльність, переслідування, Українська греко-католицька церква, чернечі спільноти.

Зміна партійного керівництва після смерті Й. Сталіна і початок “хрущовської відлиги” дали початок новому етапу в діяльності Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ) – “катакомбному”. Основними промоторами церковного життя в підпіллі були єпископи, священники, монахи, монахині й миряни, які залишалися вірними релігійним переконанням. Однак їхня діяльність упродовж періоду заборони УГКЦ супроводжувалася переслідуваннями, застрашуваннями, ув’язненням представниками державних органів контролю. Радянська влада продовжувала вести систематичну кампанію проти Церкви з метою домогтися її остаточної ліквідації і дискредитації в очах суспільства.

У сучасній історичній науці окремі розвідки в контексті історії Церкви про радянську релігійну політику щодо жіночих чернечих спільнот у Галичині досліджуваного періоду подають матеріали конференції монашества “Преображення у Господі” (Львів, 21–26 липня 2003 р.)¹. Окремі аспекти політики держави щодо нелегальних монаших спільнот знайшли відображення в працях І. Андрухів², схм. Х. Гнатів³, О. Кіс⁴, с. С. Сало⁵, Я. Стоцького⁶ та деяких ін. Науковий інтерес представляють документи радянських органів влади, опубліковані В. Сергійчуком⁷, матеріали з життя УГКЦ у період її переслідування, зібрані Інститутом історії Церкви Українського Католицького Університету (Львів)⁸. Основу для написання статті склали матеріали Державного архіву Івано-Франківської області (ф. Р.-388, Р.-389), Державного архіву Львівської області (ф. Р.-1332) і Державного архіву Тернопільської області (ф. Р.-3239, Р.-3241, П.-1), що дозволили автору проаналізувати становище монашества під радянською владою.

“Хрущовська відлига”, що почалася після широкомасштабних сталінських репресій з приходом до влади М. Хрущова в 1953 р., започаткувала процес амністії для політичних в’язнів. Після звільнення представників УГКЦ державні органи влади розпочали новий етап переслідування. Радянську владу турбувало повернення із заслання і тюрем великої кількості греко-католицьких священників, які продовжували богослужіння і мали на меті відновлення УГКЦ. 6 серпня 1956 р. була надана “Інформація голови Ради в справах Російської православної церкви при Раді Міністрів СРСР Г. Карпова Центрального Комітету Комуністичної партії України (далі – ЦК КПУ) про необхідність детального вивчення дій колишніх уніатів”, у якій писалося: “У даний час 243 особи із 344 репресованих у період 1945–1950 рр. уніатського духовенства звільнені. Повертаючись до місця свого проживання, частина цього греко-католицького духовенства проводить богослужіння і виконує релігійні обряди”⁹. Про це, зокрема, свідчить також “Довідка про посилення діяльності католицької церкви”, яку написав начальник четвертого відділу Комітету державної безпеки (далі – КДБ) при Раді Міністрів (далі – РМ) УРСР по Тернопільській області підполковник Лещенко у своїй “Докладній записці про наявність і діяльність релігійних культів на території області за 1957 р.”: “Причиною посилення активності католиків стало повернення із заслання більшості уніатських священників”¹⁰.

Водночас нова влада, взявши курс на лібералізацію існуючого режиму, не послабила антирелігійної пропаганди та контролю над релігійними переконаннями багатьох людей. 25 січня 1966 р. спільною постановою ЦК КПУ та РМ УРСР Рада в справах Російської право-

славної церкви (створена 1943 р.) (далі – РПЦ) і Рада уповноваженого в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР (створена 1944 р.) об'єднані в єдиний орган – Раду в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР¹¹. У положенні “Про Раду в справах релігій при Раді Міністрів СРСР” від 10 травня 1966 р. були передбачені такі функції Уповноваженої Ради в справах релігій при Раді міністрів СРСР: здійснення контролю за правильним застосуванням законодавства про культу місцевими радянськими органами, посадовими особами, всіма громадянами; інформування Ради про діяльність релігійних організацій, про всі випадки порушення законодавства про культу на території республіки, краю, області та ін.¹²

У кожній з 25-ти областей Української РСР діяв уповноважений Ради в справах релігійних культів, який здійснював контроль не тільки за діяльністю легальних релігійних організацій, але й заборонених. До таких нелегальних релігійних громад належала УГКЦ, яка на так званому “Львівському соборі” 8–10 березня 1946 р. з погляду церковного права неканонічному (бо на ньому не було жодного греко-католицького єпископа) після возз'єднання з Російською православною церквою припинила своє існування. Саме уповноважений Ради в справах релігійних культів займався боротьбою із “залишками уніатства”: єпископами, священниками, чернечими спільнотами і мирянами.

Ліквідація монастирів на території Галичини тривала з 1946 до 1950 рр. У підпілля перейшло дев'ять жіночих чернечих спільнот: Згромадження сестер милосердя св. Вікентія (далі – ЗСМСВ), Згромадження сестер мироносиць (далі – ЗСМ), Згромадження сестер Непорочної Серця Марії Фатімської (далі – Згромадження сестер НСМФ), Згромадження сестер Пресвятої Родини (далі – ЗСПР), Згромадження сестер священомученика Йосафата (далі – ЗССЙ), Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії (далі – ЗССНДМ), Згромадження сестер святого Йосифа-Обручника Пречистої Діви Марії (далі – згромадження сс. св. Йосифа-ОПДМ), Сестер чину святого Василя Великого (далі – ЧСВВ) і Свято-Покровський монастир Студійського уставу¹³. 21 квітня 1957 р. в УГКЦ було створено ще одне жіноче згромадження – сестер Пресвятої Євхаристії¹⁴.

Владу непокоїла діяльність уніатських монахинь, що творили невеликі спільноти по три-чотири особи. У доповідній записці працівників ЦК КПУ В. Нікуліна і М. Гладаревського секретареві ЦК КПУ С. Червоненку про боротьбу із залишками унії в західних областях України за 19 січня 1959 р. зазначалося: “Діяльність уніатського духовенства після возз'єднання значно ослабла, все ж повністю вона не ліквідована. Певна частина невоз'єднаних священників продовжує відправляти нелегально церковні служби і треби... використовуючи для цього колишніх мешканців ліквідованих уніатських монастирів”¹⁵.

Монашество активізувало свою діяльність після повернення із заслання в період хрущовської “відлиги” членів своїх спільнот. Упродовж 1953–1960 рр. з ув'язнення повернулися сестри василіянки – 20 монахинь (на жаль, дві відійшли з життя на засланні), сестри служебниці – 29 монахинь, сестри св. Йосифа-ОПДМ – сім монахинь (п'ять померли на засланні), вісім монахинь Студійського Уставу та чотири сестри згромадження Пресвятої Родини. Однак процес їхнього повернення затягнувся на декілька років. Свідченням цього були спогади с. Глікерії Ходань згромадження сестер св. Йосифа-ОПДМ, яка завдяки письмовим скаргам на ім'я М. Хрущова отримала дозвіл повернення на Батьківщину лише в 1960 р.¹⁶

Монахині, які повернулися із заслання, мали труднощі з пропискою. Про це, зокрема, дізнаємося зі спогадів с. Веніаміни Марцинковської ЗСПР, яка в 1957 р. приїхала в Галичину разом із с. Андреєю Брошнівською: “Нас ніде не хотіли приписати, абсолютно. Ми всюди їздили, по цій Галичині, просилися – нікуди нас не приймали. Ми у Львові були, ми були в Івано-Франківську, ми були в Тернополі, в Заліщиках... Відмова була одна – їдьте назад, де були”¹⁷. Ніхто із сестер не повернувся на місце заслання, а за сприяння знайомих їм вдавалося приписатися на території Галичини, де вони раніше проживали. Серед черниць, які повернулися із заслання, були колишні настоятельки. Саме вони розпочали активну працю над згуртуванням і об'єднанням членів своїх богопосвячених спільнот, щоб поодинокі будинки, у яких проживали монахині в нелегальних умовах, стали центрами релігійного життя. Також був відновлений зв'язок між членами монашої спільноти, які належали до одного згромадження, чину чи монастиря.

Упродовж нелегального існування чернечих спільнот, тобто від часу ліквідації всіх монастирів (1950 р.) аж до 1989 р., усі черниці, які прийшли в монастир до 1950 р., перебували на обліку в уповноваженого Ради в справах релігійних культів. Ще перед остаточною забороною існування монастирів у 1950 р. радянські адміністративні органи, відновивши свою владу в Галичині влітку 1944 р., розпочали збирання інформації про кожну черницю. У період сталінського режиму монахинь неодноразово викликали в Народний Комісаріат внутрішніх справ (далі – НКВС), де їх розпитували особисті біографічні дані: рік народження, імена батьків, родичів, рід заняття, причину вступлення до монастиря, освіти, місцевості проживання, про контакт з німцями під час війни, священниками УГКЦ та ін.¹⁸. Зібрана інформація про монахинь зберігалася в уповноваженого Ради в справах релігійних культів у кожній області, який здійснював контроль за функціонуванням нелегальних чернечих спільнот.

Протягом усього часу заборони легальної діяльності УГКЦ у Дрогобицькій (у 1959 р. була включена до складу Львівської обл.), Львівській, Станіславській (з 1962 р. – Івано-Франківській) і Тернопільській областях здійснювався контроль обласними уповноваженими за діяльністю і кількістю монахинь. У 1962 р. Голові ради в справах Російської православної церкви при РМ СРСР В. Куроєдову (Москва) було надіслане “Інформаційне повідомлення про хід виконання плану заходів Ради в справі ліквідації залишків унії”, написане уповноваженим Ради по Львівській області М. Винниченком. Він повідомляв, що “монашого елемента на території області нараховується 421 особа... Уніатські священники опираються на монаший елемент і залишки груп монахинь Орденів “Василіянок”, “Студиток”, “Служебниць”, “Св. Вінкентія”. У Львові таких груп є п’ять, а в районах Львівської області діє 22 такі групи”¹⁹.

Для органів влади був відомий поділ черниць УГКЦ на чини, згромадження і монастирі. У звітах уповноваженого, крім даних про місце проживання, праці, завжди зазначалося, до якої чернечої спільноти належить дана особа: “василіянка”, “йосифітка”, “служебниця”. Дуже рідкісними були записи представника державних органів влади – “невідомо якого чина”²⁰. В. Куроєдов отримав дані не тільки про кількість черниць на території Львівської області, але також інформацію про настоятелів цих спільнот: “Дві групи монахинь ордену “св. Вінкентія” очолює настоятелька Поппе Аліція, піддана Бельгії. Дві групи монахинь ордену “Василіянок” очолює ігуменя Слободян. Одна група монахинь “служебниць” на чолі з монахиною Дубик”²¹.

У 1964 р. на обліку уповноваженого в справах релігії у Львівській області перебувало 204 “колишні уніатські” монахині. Таку інформацію представник державних органів влади отримав з “рапортів отців благочинних” у Львівській області (благочинний – служитель православної церкви, що керує церквами кількох парафій). Священники РПЦ через тиск і погрози органів КДБ були змушені до співпраці. У “рапортах отців благочинних” зазначалося, що у Львові проживало 54 уніатські монахині. Благочинний М. Пашковський інформував, що дев’ять монахинь “проводять активну уніатську діяльність, а 45 – недіяльні в релігійних справах”²². Про діяльність монахинь на території Львівської області з архівних матеріалів дізнаємося: “Усього, згідно рапортів, дуже не докладних, оо. Благочинних по Львівській області проживає 150 колишніх уніатських монахинь, у тому числі: 23 проявляють уніатську, ворожу Православній церкві діяльність, а 127 є недіяльними”²³. Отців благочинних непокоїли навіть “недіяльні” черниці. Свідченням цього була заява протоієрея РПЦ М. Пашковського: “Монахині мовчать, однак своїм ігноруванням церкви виявляють свою неприхильність до неї”²⁴.

Контроль радянських органів влади над діяльністю монахинь відбувався в різноманітний спосіб – від арештів і заслання до “індивідуальних розмов з колишніми уніатськими монахинями”. Послаблення режиму не припинило судових процесів над проявом будь-якої релігійності. Уповноважений Ради в справах Російської православної церкви при РМ СРСР по Тернопільській області М. Коломацький 29 листопада 1961 р. зафіксував підготовку дітей до першої сповіді колишньою монахиною с. Монікою (Марією) Ребриною. Сестра Моніка Студійського Уставу була притягнута до кримінальної відповідальності за те, що “організувала заняття дітей шкільного віку (3–6 класи) для підготовки їх до першої сповіді. ... На заняття приходило 7 дітей”²⁵. За такі дії, як дізнаємося зі звіту уповноваженого в Тернопільській обл. М. Радченка від 12 серпня 1967 р., с. М. Ребрина отримала три роки ув’язнення і п’ять років заслання²⁶. Покарання вона відбувала в Кижмі Красноярського краю²⁷.

Звіт уповноваженого по Тернопільській обл. М. Радченка від 12 серпня 1967 р. подавав інформацію про діяльність і кількість черниць на території області: “У більшості випадків священники-уніати свою нелегальну роботу проводять при активній допомозі і підтримці монахинь колишніх уніатських монастирів... Таких монахинь в області є 112 осіб, серед них: ордену служебниць – 78, василіан – 12, студитів – 9, Пресвятої Родина – 7, Святого Йосафата – 6”²⁸. Щоправда, кількість черниць, які перебували на обліку представників органів державної влади, постійно змінювалася. Так, на 28 липня 1975 р. в Тернопільській обл. проживало “82 монахинь із колишніх уніатських монастирів”. Про це, зокрема, свідчить “Довідка про релігійну ситуацію в області за 1975 р.” уповноваженого Ради в справах релігій по Тернопільській обл. В. Старовойта²⁹. Станом на 10 жовтня 1981 р. на обліку влади перебувало вже 52 монахині. Такі дані подавав заступник уповноваженого ради А. Короткий Раді в справах релігій при РМ УРСР у своєму звіті “Відомості про уніатський монаший елемент у Тернопільській обл.”³⁰.

1 жовтня 1968 р. на обліку уповноваженого Ради в справах релігії Івано-Франківської області А. Атаманюка знаходилося 220 “колишніх монахинь із колишніх уніатських монастирів”³¹. Причому більшість із них – 128 сестер – при перевірці не були встановлені на місці прописки. Відсутність цих монахинь уповноважений у справі релігії констатував так: дехто з них “виїхав у Львівську область”, про інших “точних даних немає”, а про декого із сестер писав – “нібито померла”³². Після перевірки в жовтні 1968 р. на обліку в уповноваженого в справах релігії в Івано-Франківській області залишилося 92 монахині³³. На 20 березня 1977 р. в області проживало 127 монахинь, як про це дізнаємося з “Документів про наявність та діяльність уніатів, покутників, колишніх монахів і монахинь (інформації, довідки, списки) за 1977 р.”³⁴. Через чотири роки, станом на 1 лютого 1981 р., уповноважений ради в справах релігійних культів В. Ліченко по Івано-Франківській області подає дані про 97 черниць, які проживали на території області³⁵.

Зменшення чисельності монахинь в усіх областях Галичини пов’язувалося з тим, що багато “монахинь колишніх уніатських монастирів” відійшли з життя, інші “доживали свого віку”³⁶. У документах представників органів державної влади часто вказувався вік черниць. Так, у “Довідці про кількість колишніх уніатських священників і монахинь, покутників у Івано-Франківській області станом на 1.01.1980 р.” уповноважений ради В. Ліченко писав: “Всього монахинь – 101, до 40 р. життя – немає, до 50 років – 2, до 60 років – 16, більше – 60 років – 84”³⁷. Похилий вік черниць для представників державних органів влади був однією з передумов ліквідації УГКЦ. У своїх документах уповноважений ради зазначав: “Більшість монашествуючих – жінки похилого віку й активної діяльності не проводять”³⁸.

Влада продовжувала застосовувати проти греко-католицького чернецтва репресивні заходи: вигнання з будинків, висміювання життя монахинь у газетних публікаціях, “перевірку паспортів”, змушування до співпраці тощо. Для боротьби з “монашим елементом” органи КДБ використовували жорсткі методи боротьби. До співпраці залучали сільські і селищні Ради депутатів трудящих. Так, у 1964 р. головою сільської ради с. Жовтанці (Кам’янка-Бузькому районі Львівської області) були вигнані з будинку, де проживали після закриття монастиря, с. Єроніма Луцик і с. Фільотея Дроздовська Згромадження св. Йосифа³⁹.

26 червня 1960 р. в газеті “Львівська правда” була надрукована стаття Є. Дмитрієнко “У тихій обителі”, у якій автор подавав у негативному світлі життя черниць милосердя св. Вінкентія і звинувачував їх у співпраці з “буржуазними” націоналістами. Автор статті зневажливо писав: “Після війни частина ченців, правильно оцінивши ворожу діяльність уніатської церкви, перейшла в православ’я, а частина, назавжди перекресливши ганебне минуле, покинула монастирі і здобула собі повагу радянських людей чесною працею. Але не всі”. У публікації висвітлено устрій чернечої спільноти, вказані монаші і світські імена, прізвища монахинь, наголошено на антирадянській діяльності черниць: “Скромна сестра Єлизавета. Тиха її обитель. Але це тільки видимість... у важких скринях колишньої настоятельки були виявлені і такі невід’ємні атрибути чернечого побуту, як антирадянська література, чужі паспорти, великі суми радянських грошей і американські долари, жовто-блакитні прапори покійного Бандери ...”⁴⁰.

Статті подібного змісту, як правило, з'являлися в пресі після періодичних обшуків будинків, де проживали монахині. 13 жовтня 1968 р. в Коломиї на вул. Чкалова (нині – вул. І. Франка) було викрито згромадження сестер НСМФ. Сестра Надія Голейко про цю подію згадувала: “Це був один з домів нашого згромадження. Ми були на молитві, а тут раптом бачимо, що “чорний ворон” під’їхав під хату, і виходить міліція і йде до хати. Вони тоді всіх нас списали. Вони прийшли з кореспондентом з обласної газети. Там нас всіх сфотографували”. Після цього в “Прикарпатській правді” з’явилася стаття із критикою на згромадження сестер НСМФ та їх антирадянську діяльність⁴¹.

Ревізії каральних органів у помешканнях монахинь тривали по декілька годин. Сестра Альбіна Курок згромадження сс. св. Йосифа-ОПДМ, яка вступила до монастиря 1966 р. і проживала у Львові разом із монахинями в місцевості Збоїща (сучасний Шевченківський район Львова), згадувала: “1 березня 1970 р. в нашому будинку була перевірка, яка тривала з 8 год. ранку до 3 год. по обіді. Все поперевертали, образи поскидали. Шукали всюди, навіть у пивниці”⁴².

Перевірка паспортів у помешканнях монахинь часто відбувалася в дні релігійних свят. Про це, зокрема, дізнаємося зі спогадів с. Ольги Трембач ЗСНДМ, яка вступила до монастиря 1978 р. і проживала на вул. Б. Хмельницького, 267 у Львові: “Часто робили обшуки. Ми були дуже обережні, старалися, щоб нічого не було зверху: релігійних книжок, предметів. Часто ревізії відбувалися в дні великих свят: Святого вечора, Різдва. Вони приходи і говорили: “Ми робимо перевірку паспортів”⁴³.

Представники КДБ, використовуючи спосіб частих перевірок монахинь, намагалися перешкодити “протизаконній діяльності залишків уніатства”, вилучити з вжитку релігійні предмети та отримати таємну інформацію про підпільне життя черниць, священників. Часто такі обшуки були вдалимими. Сестра Любомира Градюк ЗСМ, яка до монастиря вступила 1929 р. і протягом усього часу переслідування перебувала на обліку в уповноваженого по Івано-Франківській області, згадувала: “Час від часу, відповідно до “кадебітського плану”, відбувалися обшуки. У монахинь забирали цінні церковні речі, богослужбові книги. Після кожного чергового обшуку органів влади с. Андріяна Леськів ішла до начальників і випрошувала назад книги, фелони, чаші, хрести”⁴⁴. Прохання монахині про повернення конфіскованих речей, як правило, залишалися незадоволеними.

У ніч з 18 на 19 грудня 1972 р. під час чергової “перевірки паспортів” у м. Стрий на вул. Б. Хмельницького, 5 у будинку, де проживали с. Ольга Сольчаник разом із с. Марією Сольчаник ЗСНДМ, представники КДБ знайшли список монахинь згромадження сестер служебниць, які вступили до спільноти після ліквідації УГКЦ. Сестра Маргарета Трембач ЗСНДМ, яка до згромадження прийшла 12 червня 1966 р., згадувала: “Була ревізія. Прийшло вісім представників КДБ, двері розбили. Знайшли список сестер. Нас було 33 сестри в тому списку, і вони вже мали все готове: хто, коли прийшов до монастиря, монаше ім’я, дата обличчя, обітів”⁴⁵. Сестра Макрина Цебрій, яка була записана в списку сестер, бо вступила до спільноти сестер служебниць 1 червня 1959 р., свідчила: “Цей обшук робили від восьмої до третьої години ночі. Тоді забрали три мішки книжок: українських і польських, все позабирали. А мене в КДБ кликали 11 разів, щоб я розказала про підпільну діяльність згромадження”⁴⁶.

Органи КДБ або дільничні міліціонери намагалися залучити монахинь до співпраці. Сестру Модесту Фірманюк ЗСНДМ, яка проживала в м. Жовква, 25 жовтня 1972 р. було викликано в міліцію. Причиною виклику стала смерть о. Макарія Розумійка ЧСВВ, який проживав у цьому ж місті: “Коли помер отець Розуміймо, – згадувала с. Модеста, – мене викликали в КДБ і запитали: Чи я піду на похорон? Коли я відповіла, що піду, то представник міліції сказав: “Йдіть і прийдете нам скажете: хто там був? що казали?”⁴⁷. Органи влади часто намагалися залучити до співпраці молодих черниць. “КДБ змушували мене до співпраці, щоб я розповідала: що діється в хаті? хто приходить? що моляться?”, – згадувала с. Павла Бабій ЗСНДМ, яка до згромадження сестер служебниць вступила 25 квітня 1978 р. і з 1981 р. проживала разом із монахинями в м. Івано-Франківськ на вул. Черемшини, 5⁴⁸.

Різновидом переслідування та контролю за “протизаконною діяльністю залишків уніатства” обласні уповноважені використовували “індивідуальні розмови” з представниками чернечих спільнот. Перші офіційні “профілактичні розмови” на території Івано-Франківської

області зафіксовано 1979 р. з монахинями, що проживали в м. Долина. З архівних документів дізнаємося, що сестри відкрито визнавали свою приналежність до чернечої спільноти. Коли ж їх запитували про інших монахинь, про діяльність уніатських священників, то вони запевняли уповноваженого, що “ніяких зв’язків з іншими монашками й уніатськими священниками не підтримують”⁴⁹. Протягом 1984 р. представники державних органів влади в Івано-Франківській області провели 21 розмову з “колишніми монахинями уніатських монастирів”⁵⁰.

Водночас з “індивідуальних розмов по роз’ясненню законодавства про релігійні культури” дізнаємося, як виглядали помешкання, у яких проживали монахині. Так, 10 жовтня 1984 р. представники державних органів влади після “відвідування сестер мироносиць” на вул. Індустріальній, 8 в м. Івано-Франківськ записали про цей будинок у своєму звіті: “У 4-х займаних Івашків та Леськів кімнатах, на стінах у кожній з них розвішано безліч уніатських ікон, яких ми нарахували 36, хрести з уніатським розп’яттям, різні статуетки святих, одна метрової величини фігура Божої Матері з гіпсу, на двох столах теж хрести, великі ікони, квіти та ін. Івашків та Леськів мають молитвеники, видані в Жовкві. Складається враження, що будинок перетворений на місце зібрання черниць з інших місць”⁵¹.

Радянські органи контролю охоплювали своєю увагою не тільки події на території УРСР, але й за кордоном, стверджували про їх негативний вплив на діяльність нелегальної УГКЦ на радянській Україні. Підтвердженням цього служить оцінка скликання II Ватиканського Собору в Римі 1962–1965 рр. У роботі собору Вселенської Церкви активну участь брав митрополит Й. Сліпий, що був звільнений з радянських концтаборів на початку 1963 р. і відправлений до Риму. У своїй довідці заступник начальника управління КДБ при Раді Міністрів УРСР Калаш про діяльність духовенства Греко-католицької церкви писав: “З наявних у органах КДБ матеріалів видно, що діяльність уніатів значно активізувалася в період підготовки і проведення Вселенського собору католицької церкви у Ватикані”⁵². “В даний час уніати поширюють чутки про те, що нинішній кардинал Ватикану Сліпий очолив уніатську церкву в усьому світі... повернеться в Радянський Союз і буде очолювати українську церкву”, – писав 3 березня 1965 р. у своєму звіті за 1964 р. уповноважений Ради в справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по УРСР щодо діяльності греко-католиків⁵³.

Для греко-католиків в Україні було важливо отримувати інформацію про події у “вільному світі”. Релігійні новини віруючі катакомбної Церкви черпали в основному через західні радіостанції, зокрема “Радіо Ватикан” (український відділ заснований в 1939 р.), “Радіо Свобода” (створене в 1953 р. під назвою “Звільнення”, а з 1959 р. – “Радіо Свобода”), “Голос Америки” (радіопередачі українською мовою виходили з 1949 р.) та ін., які були створені для пропагування релігійних і демократичних цінностей. У звіті для союзної і республіканської Рад у справах релігій про діяльність уніатів від 9 грудня 1969 р. М. Винниченко зауважив, що більшість греко-католиків регулярно слухає радіопередачі української служби “Радіо Ватикан”, в окремих селах навіть організованими групами. Чимало ефірного часу в цих передачах присвячувалося діяльності кардинала Йосифа Сліпого⁵⁴.

Радянські спецслужби в різноманітний спосіб намагалися заборонити слухати західні радіостанції, використовуючи не тільки різноманітні радіоперешкоди, але й через застрашування слухачів. Сестра Порфирія Грень ЗСНДМ згадувала, що коли її викликали представники КДБ, то завжди запитували: “Чи слухаєш радіо Ватикану?” Коли сестра ствердно відповідала, що слухає, то представники влади запитували: “Для чого слухаєш?”⁵⁵. Часто монахинь звинувачували в тому, що вони передають на Захід неправдиву інформацію про життя радянських людей. У Державному архіві Івано-Франківської області зберігається лист, адресований міністру внутрішніх справ УРСР від Єфимової з Тернополя за 1981 р., у якому було вказано особи, що передають інформацію на Захід: “Наставниця Фільомена була декілька разів у Польщі, а із Польщі приїздили інші служебниці, як туристки, і не тільки з Польщі, а з Франції, Англії, Італії, Америки. У Польщу їздять і другі служебниці, василіянки, що мають кого не будь там, і так розходяться повідомлення на весь світ”⁵⁶.

У доповідній записці уповноваженому в справах релігії В. Ліченку “Про уніатів” на території Івано-Франківської області священник РПЦ Вільховий від 21 жовтня 1980 р. ставив

ватиканське радіо серед важливих факторів, які спричинюють активну діяльність уніатів: “Третя причина – це ватиканське радіо, а головню Служби Божі, які відправляються щонеділі і проповіді деяких уніатських священників, які ворожо відносяться до Радянського Союзу і до православної церкви”⁵⁷.

Негативний вплив на діяльність уніатів в радянській Україні, в розумінні радянських спецслужб, мало обрання Вселенським Архієреєм Івана-Павла II 16 жовтня 1978 р. Органи державної безпеки розпочали чергову серію заходів “протидії політиці Ватикану по відношенню соціалістичних країн”. Уповноважений Ради В. Ліченко, зокрема, писав: “Протягом першого кварталу 1980 р. навести точний облік колишніх уніатських священників, монахинь... Взяти під суворий контроль незаконну діяльність залишків уніатства, у якій би вона формі не проявлялася”⁵⁸. Причини посиленого нагляду за уніатами знаходимо в доповідній записці Вільхового уповноваженому в справах релігії В. Ліченку “Про уніатів” на території Івано-Франківської області від 21 жовтня 1980 р.: “Уніатська акція зросла в цьому році 1980 більше як у минулому. Найважливішою причиною, на мою думку, що папою римським став Іван-Павло II, за походженням поляк, який своєю бурхливою католицькою і політичною діяльністю підняв на душі наших уніатів”⁵⁹.

Таким чином, протягом майже півстоліття комуністичний партійно-тоталітарний режим намагався знищити релігійні переконання людей. Чернецтво, хоч і зазнавало постійної дискримінації від представників державних органів влади, не припиняло своєї діяльності. Протягом усього часу нелегального існування монахині перебували під контролем Рад у справах РПЦ та в справах релігійних культів, а з 1965 р. – єдиної Ради в справах релігій при Раді Міністрів СРСР. Часто уповноважені в справах релігійних культів, які були представниками цих рад у кожній області, викликали богопосвячених осіб “на розмови” або приходили до них на обшук разом з міліцією або представниками КДБ. За представниками монашества вівся постійний нагляд. Масова антирелігійна й антиуніатська пропаганда створювала для черниць нестерпні умови життя. Однак особисті релігійні переконання багатьох богопосвячених осіб і налагоджена таємна структура УГКЦ стали основою діяльності Церкви в складних реаліях радянського часу. Попри очікування влади на остаточну ліквідацію “залишків уніатства” греко-католики продовжували функціонувати нелегально.

Радянські спецслужби були змушені боротися не тільки із залишками уніатства, але із шкідливим впливом антирадянської пропаганди, що проникала на територію Радянського Союзу із Заходу. Діяльність кардинала Й. Сліпого, західні радіостанції, обрання Вселенським Архієреєм Івана-Павла II в 1978 р. створювали передумови для відродження УГКЦ. Греко-католики поклали особливу надію на папу-слов'янина, який на особистому досвіді знав, що таке “безбожний комунізм”. Незворотній процес повернення релігійної свободи і відродження УГКЦ розпочався в умовах політичної лібералізації в СРСР із приходом до влади М. Горбачова в 1985 р., але це питання виходить за хронологічні межі статті.

¹ Преображення у Господі : матеріали конференції монашества УГКЦ (21–26 липня 2004 р.). – Львів : Свічадо, 2004. – 345 с.

² Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 роки : історико-правовий аналіз / Ігор Андрухів. – Івано-Франківськ, 2004. – 344 с.

³ Гнатів Х. схм. Монахині Святопокровського монастиря – у советських тюрмах та на засланнях / схм. Хризантія Гнатів // Наш монастир : тематичний збірник Святопокровського жіночого монастиря Студійського Уставу. – Львів, 1999. – № 11. – С. 45–47.

⁴ Кіс О. Слугині Світла / Ольга Кіс. – Жовква : Місіонер, 2012. – 252 с.

⁵ Сало С. с, ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину Святого Василя Великого: нариси з історії / С. Сало. – Жовква : Місіонер, 2012. – Т. 1. – 432 с.

⁶ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.) / Ярослав Стоцький. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 432 с.

⁷ Сергійчук В. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / Володимир Сергійчук. – К. : Дніпро, 2001. – 492 с.

- ⁸ До світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. – [Вид. 2-ге, випр. і доповн.]. – Львів : Вид-во Українського Католицького ун-ту, 2014 р. – 84 с.
- ⁹ Сергійчук В. Нескорена Церква... – С. 288, 289.
- ¹⁰ Державний архів Тернопільської області (Держархів Тернопільської обл.), ф. Р.-3239 сч., (сч – секретна частина) (Уповноважений Ради у справах релігійних культів 1945–1965 рр.), оп. 2, спр. 37. Доповідні записки про наявність та діяльності релігійних культів на території області за 1957 р., арк. 24.
- ¹¹ До історії державного органу в справах релігій в Україні. Ч. II : 1920–1991 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.religion.in.ua/main/analitica>.
- ¹² Там само. – Режим доступу : <http://www.religion.in.ua/main/analitica>.
- ¹³ Маслій О. Жіноче чернецтво Галичини в умовах ліквідації Української греко-католицької церкви та сталінських репресій / Ольга Маслій // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2014. – № 40. – С. 174–179
- ¹⁴ Монастирі Української Греко-Католицької Церкви. – Львів : Свічадо, 2006. – 104 с.
- ¹⁵ Сергійчук В. Нескорена Церква... – С. 319.
- ¹⁶ Марко М. Життя і діяльність Згромадження сестер св. Йосифа ОПДМ у 1930–1960 рр. : дипломна робота / Марія Марко. – Львів : Львівська Богословська академія. 2001. – С. 12.
Гнатів Х. схм. Монахині Святопокровського монастиря – у советських тюрмах та на засланнях... – С. 45, 46.
- ¹⁷ Інтерв'ю з с. Веніаминою (Володимирою Марцінковською) ЗСПР, від 25.08.1994, м. Львів. Інтерв'юер Л. Купчик // АПЦ, П-1-1-525, с. 35.
- ¹⁸ Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. Р.-389 Уповноважений Ради у справах руської православної церкви РМ СРСР по Станіславській області, оп. 2, спр. 10. Відомості про жіночий греко-католицький монастир ордена "Йосафата" с. Войнилів Войнилівського району Станіславської області, арк. 9–11.
- ¹⁹ Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.), ф. Р.-1332 Уповноважений Ради у справах релігій при РМ УРСР по Львівській області, оп. 2, спр. 31. Реєстраційні справи на діючі та зняті з обліку церкви і молитовні будинки (30.1.1962 – 30.12.1962), арк. 1, 2.
- ²⁰ Там само, ф. Р.-1332, оп. 1, спр. 35. Реєстраційні справи на діючі та зняті з обліку церкви і молитовні будинки (1.12.1964 – 29.12.1964), арк. 17–20.
- ²¹ Там само, оп. 2, спр. 31, арк. 2.
- ²² Там само, оп. 1, спр. 35, арк. 17–0.
- ²³ Там само, арк. 25–33.
- ²⁴ Там само, арк. 26.
- ²⁵ Сергійчук В. Нескорена Церква... – С. 383, 384.
- ²⁶ Держархів Тернопільської обл., ф. П.-1 Партархів Тернопільського обкому Компартії України. оп. 1, № 3932: Інформації, довідки, звіти уповноваженого ради у справах релігії при раді у справах релігії при Раді Міністрів СРСР про роботу контролю за дотриманням законодавства про культу (12.08.1967 – 6.02.1968 року), арк. 4.
- ²⁷ Гнатів Х. схм. Монахині Святопокровського монастиря – у советських тюрмах та на засланнях... – С. 45.
- ²⁸ Держархів Тернопільської обл., ф. П.-1, оп. 1, № 3932, арк. 2.
- ²⁹ Там само, ф. Р.-3241 сч. Уповноважений Ради у справах релігійних культів у Тернопільській області, оп. 2, спр. 49. Довідки про релігійну обстановку в області на 1975 р., арк. 9.
- ³⁰ Там само, ф. Р.-3241 сч., оп. 2, спр. 87. Інформації, доповідні записки, довідки уповноваженого в Раді у справах релігій про діяльність релігійних громад, релігійної обстановці в області, дотримання законодавства про культу 1981 (26.01.1981 – 4.11.1981), арк. 23.
- ³¹ Там само, ф. Р.-388, оп. 2, спр. 76. Матеріали про використання будівлі колишнього жіночого монастиря греко-католицького в селі Підмихайлівці (25.07.1950 – 29.09.1950), арк. 1–34.
- ³² Там само, арк. 126–141.
- ³³ Там само, спр. 76, арк. 126–141.
- ³⁴ Там само, оп. 2, спр. 128. Документи про наявність та діяльність уніатів, покутників, колишніх монахів і монахинь (інформації, довідки, списки за 1977 р.), арк. 1.
- ³⁵ Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р.-388, оп. 2, спр. 156. Документи про наявність та діяльність уніатів, покутників, колишніх монахів і монахинь (інформації, довідки, списки за 1981 р.), арк. 26–34.
- ³⁶ Там само, арк. 2.
- ³⁷ Там само, спр. 149. Документи про наявність та діяльність уніатів, покутників, колишніх монахів і монахинь (інформації, довідки, списки за 1980 р.), арк. 43.

- ³⁸ Держархів Тернопільської обл., ф. р.-3241 сч., оп. 2, спр. 99. Інформації, доповідні записки, довідки уповноваженого в Раді у справах релігій про діяльність релігійних громад, релігійної обстановці в області, дотримання законодавства про культу 1983 р., арк. 25.
- ³⁹ До світла Воскресіння кризь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви... – С. 45.
- ⁴⁰ Дмитриенко Е. В “тихой” обители / Евгений Дмитриенко // Львовская правда. – 1960. – 26 июня. – С. 4.
- ⁴¹ Преображення у Господі : матеріали Конференції монашества УГКЦ, (21–26 липня 2004 р.)... – С. 127, 128.
- ⁴² Інтерв'ю з с. Альбіною (Катериною Курок) згромадження сс. св. Йосифа-ОПДМ, від 11.03.2003, м. Львів. Інтерв'юер С. Ковалишин // АПЦ, П-1-1-1513, с. 4, 5.
- ⁴³ Інтерв'ю з с. Ольгою (Ярославою Трембач) ЗСНДМ, від 6.11.1998, м. Львів. Інтерв'юер Т. Струтинський // АПЦ, П-1-1-933, с. 6.
- ⁴⁴ Інтерв'ю з с. Любомирою (Марією Градюк) ЗСМ, від 11.01.1994, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер Н. Павликівська // АПЦ, П-1-1-356, с. 10.
- ⁴⁵ Інтерв'ю з с. Маргаритою (Анною Трембач) ЗСНДМ, від 12.07.1999, м. Львів. Інтерв'юер Л. Бемко // АПЦ, П-1-1-1703, с. 22.
- ⁴⁶ Інтерв'ю з с. Мокриною (Стефанією Цембрій) ЗСНДМ, від 28.10.1993, м. Трускавець. Інтерв'юер С. Смолюк // АПЦ, П-1-1-241, с. 21.
- ⁴⁷ Інтерв'ю з с. Модестою (Стефанією Фірманюк) ЗСНДМ, від 13.10.1993, м. Жовква. Інтерв'юер С. Смолюк / П-1-1-219, с. 12.
- ⁴⁸ Інтерв'ю з с. Павлою (Марією Бабій) ЗСНДМ, від 13.11.1998, м. Львів. М. Березинська // АПЦ, П-1-1-934, с. 19.
- ⁴⁹ Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р.-388, оп. 2, спр. 143. Інформації, доповідні записки, довідки уповноваженого в Раді у справах релігій про діяльність релігійних громад, релігійної обстановці в області, дотримання законодавства про культу 1979 р., арк. 33–36.
- ⁵⁰ Держархів Івано-Франківської обл., спр. 185. Документи про наявність та діяльність уніатів, покутників, колишніх монахів і монахинь (інформації, довідки, списки за 1984 р.), арк. 39, 40.
- ⁵¹ Держархів Івано-Франківської обл., спр. 193. Документи про наявність та діяльність уніатів, покутників, колишніх монахів і монахинь (інформації, довідки, списки за 1985 р.), арк. 28.
- ⁵² Сергійчук В. Нескорена Церква... – С. 401.
- ⁵³ Там само. – С. 406.
- ⁵⁴ Бублик Т. Діяльність патріарха Йосифа Сліпого щодо легалізації УГКЦ у світлі радянських документів (1960–1980-ті роки) / Тарас Бублик // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2013. – № 37. – С. 152–156.
- ⁵⁵ Інтерв'ю з с. Порфирією (Парасковеєю Грень) ЗСНДМ, від 16.03.1995, м. Львів. Інтерв'юер В. Габор // АПЦ, П-1-1-497, с. 18.
- ⁵⁶ Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р.-388, оп. 2, спр. 156, арк. 53.
- ⁵⁷ Там само, спр. 149, арк. 8, 9.
- ⁵⁸ Там само, арк. 1.
- ⁵⁹ Там само, арк. 8, 9.

В статтє исследується нелегальная деятельность десяти женских монашеских общин Украинской греко-католической церкви после их ликвидации сталинским тоталитарным режимом на территории западных областей Украинской РСР с 1953 гг. до первой половины 1980-х гг. Основное внимание уделено анализу форм и методов политики советской власти относительно женских монашеских сообществ с целью их окончательной ликвидации, раскрыто способы давления властных структур на деятельность монашества.

Ключевые слова: нелегальная деятельность, преследования, Украинская греко-католическая церковь, монашеские общины.

The article focuses on the illegal activities of ten female monastic communities of the Ukrainian Greek Catholic Church after their elimination by Stalin's totalitarian regime in the western regions of the Ukrainian SSR from 1953 to middle of 1980s. The article deals with the analysis of forms and methods of the Soviet government's policy concerning women religious communities to their final elimination, it reveals the pressure of the authorities on the activities of monasteries.

Keywords: illegal activities, harassment, Ukrainian Greek Catholic Church, monastic communities.